

Magdalena Lewicka*

Dualary planetne. Hramotka ze zbiorów Muzeum Historycznego w Białymstoku. Analiza tekstologiczno-filologiczna

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/LC.2016.019>

Streszczenie. Przedmiotem rozważań prezentowanego artykułu jest nowy, nieopisany do chwili obecnej materiał badawczy w postaci hramotki ze zbiorów Muzeum Historycznego w Białymstoku, której zawartość treściowa pozwala na włączenie jej do kategorii tzw. dualarów planetnych. Celem autorki było podjęcie próby analizy tekstologiczno-filologicznej wymienionego za-
bytku, z uwzględnieniem transkrypcji, identyfikacji treści i przekładu na język polski, a co za tym idzie charakterystyka zawartości na płaszczyźnie tekstologicznej i opatrzenie komentarzem dotyczącym warstwy językowej, przede wszystkim w zakresie grafii i ortografii.

Słowa kluczowe: kitabistyka, rękopisy tatarskie, Tatarzy Wielkiego Księstwa Litewskiego, hramotki, analiza tekstologiczna

Abstract. The subject of this paper is a new, previously undescribed, research material in the form of a *hramotka* from the collection of the Historical Museum in Białystok. The content of this work allows to include it in the category of the so called *planete dualars*. The author's objective was to attempt a textological and philological analysis of the abovementioned literary monument, including the transcription, identification of the content and translation into Polish, as well as characterizing

---

* Magdalena Lewicka – doktor nauk humanistycznych, kierownik Pracowni Języka i Kultury Arabskiej Uniwersytetu Mikołaja Kopernika; arabistka i islamoznawca, lektor języka arabskiego, tłumacz przysięgły. Prowadzi badania naukowe w zakresie islamistyki i arabistyki, glottodydaktyki oraz kitabistyki. E-mail: magdalewicka@umk.pl.

the content on the layer of textology and including the comment regarding the linguistic layer, particularly in the scope of graphy and spelling.

Keywords: kitabistics, Tatars manuscripts, Tatars of the Grand Duchy of Lithuania, hramotkas, textological analysis

P przedmiotem tego opracowania jest analiza tekstologiczno-filologiczna nowej, rękopiśmiennej hramotki ze zbiorów Muzeum Historycznego w Białymstoku. Co za tym idzie cel, który leży u podstaw pracy badawczej autorki, to dokonanie odczytania i transkrypcji zapisów obecnych we wskazanym manuskrypcie, a następnie identyfikacja i charakterystyka jego treści, z uwzględnieniem przekładu oryginalnego tekstu na język polski.

Analizowany przez autorkę materiał źródłowy reprezentuje jeden z rodzajów tatarskich ksiąg rękopiśmiennych składających się na bogaty dorobek piśmienniczy Tatarów Wielkiego Księstwa Litewskiego (dalej: WKŁ), którego rozwój i jedyny w swoim rodzaju charakter są nierozzerwalnie związane z historią osadnictwa ludności tatarskiej na tych terenach. Piśmiennictwo to, które rozkwitło pod wpływem ożywienia duchowego doby renesansu i reformacji, a w chwili obecnej stanowi najważniejszą i najbogatszą część tatarskiej spuścizny kulturowej, zostało uznane za zjawisko szczególne, swoisty fenomen, któremu przypisuje się ogromną wartość duchową, literacką i kulturową. Ów fenomen zawiera się w niezwyklej polączeniu elementów z pozoru przeciwnych i wzajemnie wykluczających się, a jednak doskonale współgrających tak w życiu społecznym, jak w twórczości literackiej Tatarów polsko-litewskich, mianowicie – orientalnej kultury islamu z kulturą chrześcijaństwa.

Pierwiastki dwóch różnych kultur, religii i tradycji wzajemnie się przenikają zarówno na płaszczyźnie tekstologicznej, jak i językowej tatarskich zabytków rękopiśmiennych, bowiem ich główne cechy (obok rękopiśmienności i anonimowości autorów) to wielojęzyczność (warstwa orientalna: języki arabski i turecki, rzadziej perski; warstwa słowiańska: polszczyzna północnokresowa w początkowym stadium jej powstawania, język starobiałoruski), znaczne zróżnicowanie tematyczne (warstwa orientalna: muzułmańskie piśmiennictwo komentarzowe, fabularne, dewocyjne, liturgiczne, pouczające, magiczno-prognostyczne, warstwa słowiańska: adaptacje fragmentów bądź całych tekstów literatury judeo-chrześcijańskiej, utwory fabularne pochodzenia staropolskiego), wreszcie element najbardziej wyróżniający tę literaturę, a mianowicie – sposób notacji, polegający na wyłącznym zastosowaniu do zapisu składających się na zawartość ksiąg tekstów alfabetu arabskiego.

Zgodnie z klasyfikacją tatarskiego piśmiennictwa proponowaną przez Drożdża¹, której podstawą jest kryterium treści i formy, zabytek poddany analizie w przedkładanym artykule reprezentuje amulety, podobnie jak daławary i nuski, podczas gdy pozostałe grupy to: księgi podstawowe, w tym rękopisy Koranu, tefsiry, kitaby i chamaili; księgi pomocnicze, w tym

¹ A. Drożdż, *O twórczości literackiej Tatarów w dobie staropolskiej*, [w:] *Tatarzy w Europie i na świecie*, Poznań 1995, s. 33–47.

tedźwidy, sufry i wokabularze; wreszcie pozostające na pograniczu piśmiennictwa i sztuki religijnej tablice i muhiry.

Hramotki (brus, „pismo, pisemko”) to zwoje modlitewne o funkcji religijno-magicznej, noszone jako amulety ochronne i najliczniej, obok chamailów, reprezentowane za bytki piśmiennictwa tatarskiego. Są również określane jako daławary, podobnie jak zwoje składane do grobu, stąd podział na daławary pogrzebowe (grobowe) i daławary ochronne. Wśród tych ostatnich szczególną grupę stanowią hramotki dziecięce, wzbogacone o formuły chroniące przed chorobami i wręczane im podczas uroczystości nadawania imienia. O znaczeniu magiczno-ochronnym (związanym z wiarą w magiczną moc pisma) decyduje zawartość daławarów tego rodzaju, na którą składają się ajety (ar. *āyāt*) koraniczne, przede wszystkim te powszechnie uznane za „wersety ochronne” (np. Werset Tronu)², zasady wiary w postaci „pięciu imanów” (ar. *īmān*), modlitwy intencyjne *duai* (ar. *du‘ā’*) zapewniające odpuszczenie grzechów i pomyślność w życiu doczesnym, formuły i figury magiczne – talsimy (ar. *ṭilsam*) oraz zestawy arabskich modlitw ochronnych dla „dwunastu planet”, którym to terminem określano znaki zodiaku. Hramotki, zwykle o długości od 2 do 6 m i szerokości 4–12 cm, noszone po złożeniu w płaski pakiecik w tekstylnych bądź skórzanych futeralikach zawieszanych pod prawym ramieniem, są żywotne do dzisiaj w środowiskach tatarskich³.

Hramotka, której opisowi poświęcono ten artykuł, jest przechowywana od niedawna w zbiorach Muzeum Historycznego, oddziału Muzeum Podlaskiego w Białymstoku, jej pochodzenie nie zostało do chwili obecnej ustalone, podobnie jak datowanie i dane autora/kopisty. Na końcu zwoju, w ostatnim wersie odnotowano pismem arabskim imię właścicielki: Hāwā bint Şafiya [Ewa córka Zofii], sporządzone inną niż pozostała treść zabytku ręką. Charakter pisma autora/kopisty jest jednolity i staranny (linie wierszy prowadzone równo), choć mało wprawny, w zdecydowanej większości czytelny, wszystkie glosy, zarówno przeważającej arabskiej, jak i ubogiej słowiańskiej warstwy językowej są zapisane alfabetem arabskim, atramentem barwy czarnej. Papier jest pożółkły i miejscami poplamiony, w znacznym stopniu zniszczony, w wielu miejscach naddarty, przetarty na zgięciach, stąd zapisy częściowo zdefektowane. Zabytek nie zachował się w całości, składa się z 10 oddzielnych części o wymiarach (dł. x szer.): 16,4 cm x 6,7 cm; 7,4 cm x 6,5 cm; 5,7 cm x 6,2 cm; 5,8 cm x 6,4 cm; 11,1 cm x 6,3 cm; 5,6 cm x 6,2 cm; 9,0 cm x 6,2 cm; 35,2 cm x 6,8 cm; 35,5 cm x 6,8 cm; 13,0 cm x 6,8 cm (różnice w szerokości poszczególnych elementów spowodowane nierównym cięciem i stanem zachowania); całkowita długość zachowanych składek to 144,7 cm; po złożeniu w pakiecik przybliżone wymiary: 5,8 cm x 6,8 cm. Brak pierwszego oraz trzech środkowych fragmentów (brak – 1 – 2 – 3 – brak – 4 – 5 – 6 – 7 – brak – 8 – brak – 9 – 10). Zapis jednostronny, całość tekstu obramowana pojedynczą ramką, miejscami niewidoczną, tekst jest dzielony za pomocą poziomych linii między wierszami, porządkują go ponadto frazy z kolejnymi cyframi (arabskimi) i leksemem *planet* („planeta”), brak znaków interpunkcyjnych wskazujących granice zdań czy ajatów. Jeśli

² *Āyat al-Kursī* – werset 255 sury II „Krowa”: „Bóg! Nie ma boga, jak tylko On – Żyjący, Istniejący! Nie chwyta Go ni drzemka, ni sen. Do Niego należy to, co jest w niebiosach, i to, co jest na ziemi! A któż będzie się wstawiał u Niego inaczej jak za Jego zezwoleniem? On wie, co było przed nimi i On wie, co będzie po nich. Oni nie obejmują niczego z Jego wiedzy, oprócz tego, co On zechce. Jego tron jest tak rozległy jak niebiosy i ziemia; Jego nie męczy utrzymywanie ich. On jest Wyniosły, Ogromny!” (*Koran*, tłum. J. Bielawski, Warszawa 1986, s. 51–52).

³ Szczegółowy opis hramotek zob.: A. Drozd, *Piśmiennictwo Tatarów polsko-litewskich (XVI–XX w.)*. *Zarys problematyki*, [w:] A. Drozd, M. M. Dziekan, T. Majda, *Piśmiennictwo i muhiry Tatrów polsko-litewskich*, Warszawa 2000, s. 14–15. Katalog hramotek: ibidem, s. 61–62.

chodzi o kategoryzację tekstu, to na treść zabytku składają się modlitwy ochronne określone terminem dualarów planetnych. W warstwie językowej należy wskazać język arabski w odniesieniu do głównego tekstu oraz język polski/białoruski we frazach oddzielających poszczególne całości.

Autorka dokonała transkrypcji tekstu⁴, jako podstawę tejże przyjmując system ISO (International Standardization Organization) stosowany w piśmiennictwie polskim o charakterze naukowo-arabistycznym, o czym decyduje jego dokładność⁵, charakter międzynarodowy oraz zgodność z innymi opracowaniami arabistycznymi. U podstaw procesu transkrypcji analizowanego materiału leży charakterystyczny sposób notacji, który pozostaje cechą immanentną piśmiennictwa arabskojęzycznego (zaś w wypadku rękopisów tatarskich stosuje się go rzadko), a mianowicie zapis nieuwzględniający pełnej wokalizacji, co oznacza, że w tekście są obecne wyłącznie spółgłoski, samogłoski długie (ā, ū, ī) i dyftongi (ay, aw). Natomiast samogłoski krótkie (a, u, i) oznaczane sporadycznie w wymagających tego tekstach arabskojęzycznych (dla celów dydaktycznych i poprawnościowych) przy pomocy specjalnych znaków wokalizacyjnych (służących zarówno do zapisu samogłosek krótkich, jak i braku samogłoski lub podwojenia spółgłoski), umieszczanych nad bądź pod literą, są obecne jedynie w ostatnim wersie zabytku, co autorka odnotowuje w przypisie.

Tekst arabski podaje w postaci pełnej, bez zastosowania emendacji, by odzwierciedlić stan zachowany w przekazie, zaś informacje dotyczące koniektur (korekt), jakie pojawiły się w procesie ustalania zawartości treściowej i identyfikacji zepsuć, zamieszcza w postaci przypisów zaopatrzonych w komentarz. W tekście tłumaczenia na język polski nie wprowadza znaków interpunkcyjnych i intonacyjnych, nie posługuje się żadnymi znakami dla wydzielenia klauzul, bowiem zapis w manuskrypcie nie zawiera znaków granicznych. Cyfra arabska oznacza numer kolejnego rządka w rękopisie, w nawiasach kwadratowych uwagi autorki na temat zepsucia tekstu wraz z uzupełnieniem, które likwiduje lukunę (ubytek tekstu). Oprócz lakun dwójakiego rodzaju – tych wynikających z fizycznego uszkodzenia manuskryptu i innych, powstałych prawdopodobnie na skutek nieuwagi kopisty i nieintencjonalnego pominięcia fragmentu tekstu – są zauważalne przejawy dittografii (omyłkowego powtarzania jednostek literackich) w postaci nieumyślnego podwojenia litery, sylaby bądź wyrazu; kwestie te zostały zasygnalizowane w przypisach.

⁴ Tj. konwersji pisma, która polega na oddawaniu fonetycznym właściwości głosek oznaczanych literami jednego alfabetu za pomocą systemu ortograficznego innego alfabetu. W przeciwieństwie do transliteracji, która określana jest jako oddawanie znaków (grafemów) jednego alfabetu za pomocą znaków (grafemów) innego alfabetu, bez uwzględnienia fonetycznych właściwości głosek oznaczonych przez znaki (grafemy) w alfabecie transliterowanym. Zastosowanie transkrypcji, która oznaczać ma „oddawanie fonetyczne właściwości głosek”, budzi pewne wątpliwości, badacze nie potrafią bowiem w chwili obecnej odtworzyć owej realizacji fonetycznej (realnego brzmienia) arabskich tekstów u tatarskiej społeczności, gdyż wiadomo, iż z biegiem czasu coraz silniej sławizowano słowa modlitw arabskich i tureckich, przystosowując je do fonetyki polskiej i białoruskiej.

⁵ Litery łańskie uzupełnione są dodatkowymi znakami z uwagi na zróżnicowanie głosek arabskich i każda z nich oznacza jedną głoskę arabską, podczas gdy w transkrypcji tzw. uproszczonej jedna litera alfabetu łańskiego może oddawać kilka głosek arabskich, a niektórych z nich nie uwzględnia w zapisie, co implikuje w warstwie artykulacji utrudnienia w wymowie i zakłócenie komunikacji, zaś w warstwie notacji uniemożliwia odwrótność procesu, retranskrypcję, tj. powrót to oryginalnego tekstu.

[brak fragmentu tekstu]

1: *wa-ṣadaqta wa-bi-smi*

mówiłeś prawdę i w imię

2: *fa-sakfikaḥum*⁶ *āl-lāhi wa-huwa s⁷-samī‘u l⁸- ‘alīmu*

i Bóg wystarczy ci przeciwko nim on przecież jest Wszystkosłyszący Wszechwiedzący⁹

3: *l¹⁰-baṣīru*¹¹ *l¹²-ḥakīmu l¹³-mağīdu l¹⁴- ‘aẓīmu*¹⁵ *wa-*

Wszystkowidzący Mądry Pan Wszelkiej Chwały Nieskończony a

4: *lā ḥawla wa-lā quwwata*¹⁶ *illā bi-a¹⁷ ‘āl-lāhi*¹⁸

nie ma siły i potęgi jak tylko w Bogu¹⁹

5: [wers zdefektowany z uwagi na zagięcie przy złożeniu w pakietek, prawdopodobnie:] *l²⁰- ‘aliyyi*²¹ *l²²- ‘aẓīmi*

Najwyższym Nieskończonym

6: 3 [tekst słowiański]

3 trzecia planeta

7: *²³bi-smi āl-lāhi ār-raḥmāni ār-raḥīmi*

w imię Boga Miłosiernego Litościwego²⁴

8: *wa-in yakadu*²⁵ *l²⁶-ladīna*²⁷ *kafa*²⁸

zaprawdę ci którzy nie wie-

9: *ra²⁹ la-yuzliqūnaka bi-abṣarihim*³⁰

rzą gotowi są wyrzucić cię swoimi spojrzeniami

⁶ Brak liter *yā* po literze *sīn*, prawidłowo: *fa-sayakfikaḥum*.

⁷ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *ās-*.

⁸ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

⁹ Wers 2 to fragment ajatu 137 sury II „Krowa”. Wszystkie tłumaczenia tekstu koranicznego za *Koran, z arabskiego przełożył i komentarzem opatrzył Józef Bielawski*, Warszawa 1986.

¹⁰ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

¹¹ Brak litery *yā* po literze *ṣād*, prawidłowo: *āl-baṣīru*.

¹² Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

¹³ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

¹⁴ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

¹⁵ Błędny zapis litery *alif* po literze *‘ayn*, prawidłowo: *āl-‘aẓīmu*.

¹⁶ Błędny zapis litery *tā* *maftūḥa* w miejscu *tā* *marbūṭa*, prawdopodobnie interferencja z języka tureckiego i/lub perskiego, w których jest obecna tego rodzaju niestandardowa ortografia.

¹⁷ Błędny zapis dwóch liter *alif*.

¹⁸ Długiej samogłoski *ā* kopista nie oznaczył w postaci litery *alif*, podobnie jak dzieje się to w autentycznych tekstach arabskojęzycznych w wypadku części leksemów (w materiałach w pełni zwokalizowanych występuje w tym miejscu znak lokalizacyjny, tzw. krótki *alif*).

¹⁹ *Haukala* (ar. *ḥawqala*) – fraza: *Lā ḥawla wa-lā quwwata illā bi-āl-lāhi āl-‘aliyyi āl-‘aẓīmi* („Nie ma siły i potęgi jak tylko w Bogu Najwyższym Nieskończonym”).

²⁰ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

²¹ Brak litery *alif* po literze *‘ayn*, prawidłowo: *āl-‘aliyyi*.

²² Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

²³ W zapisie jest tu obecna litera *alif*, prawdopodobnie w wyniku wzorowania się na rodzajniku określonym *al-*, który zazwyczaj poprzedza imiona (w gramatyce arabskiej części mowy dzieli się na imiona, czasowniki i części niesamodzielne). Pierwsze dwie litery przypominają właśnie ów rodzajnik, litera *alif* została dodana, a litera *bā* wydłużona do wysokości *alif*, co sprawia, że nabrała kształt litery *lām*, ale jest zaopatrzona w znak diakrytyczny (kropkę pod spodem), charakterystyczny dla litery *bā*.

²⁴ *Basmala* – fraza *Bi-smi āl-lāhi ār-raḥmāni ār-raḥīmi* („W imię Boga Miłosiernego, Litościwego”).

²⁵ Brak litery *alif* po literze *kāf*, prawidłowo: *yakādu*.

²⁶ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

²⁷ Błędny zapis litery *dāl* w miejscu litery *ḍāl* wynikający z braku znaku diakrytycznego (kropki nad literą).

²⁸ Przeniesienie wyrazu do następnego wersu, nie jest stosowane w języku arabskim, interferencja z łacinki.

²⁹ Brak litery *wāw* i *alif* w wygłosie (a w konsekwencji 3 os. l. poj. zamiast 3 os. l. mn.), prawidłowo: *kafarū*.

³⁰ Błędny zapis samogłosek długich i krótkich, prawidłowo: *bi-abṣārihim*.

10: *lammā sami* ^{a31} *aḏ-ḏikra*

kiedy słyszą napomnienie³²

11: ³³ *āl-* *‘alamīna iyyā*³⁴

Panie światów Cie-

12: *ka na ‘budu wa-*³⁵ *yyāka nasa ‘īnu*³⁶ *wa-in*

bie czcimy i Ciebie prosimy o pomoc³⁷

13: *fa-in tawallaw fa-qul ḥasbī āl-lāhu lā ilāha*

a jeśli oni się odwrócą to powiedz wystarczy mi Bóg nie ma boga

14: *illā huwa rabbu* ^{l38-} *‘arsi*³⁹ ^{l40-} *‘aṭīmi*⁴¹

jak tylko On On jest panem tronu wspaniałego⁴²

15: *lā ḥawla wa-l quwwata*⁴³ *illā bi-a*⁴⁴ *āl-lāhi*

nie ma siły i potęgi jak tylko w Bogu

16: [wers zdefektowany z uwagi na zagięcie przy złożeniu w pakiecik, prawdopodobnie:] ^{l45-}

*‘aliyyi*⁴⁶ ^{l47-} *‘aṭīmi*

Najwyższym Nieskończonym

17: 4 [tekst słowiański]

4 czwarta planeta

18: ⁴⁸ *bi-smi āl-lāhi ār-raḥmāni ār-raḥīmi*

w imię Boga Miłosiernego Litościwego

19: *allāhumma inna*⁴⁹ *as ‘aluka*⁵⁰ ⁵¹ ^{l52-} *‘aṭīmi* ^{l53-} ⁵⁴

³¹ Brak litery *wāw* i *alif* w wygłosie (a w konsekwencji 3 os. l. poj. zamiast 3 os. l. mn.), prawidłowo: *sami* *‘ū*.

³² Wersy 8–10 to fragment ajatu 51 sury LXVIII „Pióro”.

³³ Brak słowa *rabbī*.

³⁴ Przeniesienie wyrazu do następnego wersu, nie jest stosowane w języku arabskim, interferencja z łacinki.

³⁵ Brak litery *alif*, prawidłowo: *iyyāka*.

³⁶ Brak litery *tā*, prawidłowo: *nasta ‘īnu*.

³⁷ Wersy 11–12 (Ciebie ... pomoc) to ajat 4 sury I „Otwierająca”.

³⁸ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

³⁹ Błędny zapis litery *sin* w miejscu litery *šin* wynikający z braku znaków diakrytycznych (trzech kropek nad literą).

⁴⁰ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

⁴¹ Błędny zapis litery *tā* w miejscu litery *zā* wynikający z braku znaku diakrytycznego (kropki nad literą).

⁴² Wersy 13–14 to fragment ajatu 129 sury IX „Skrucha”.

⁴³ Błędny zapis litery *tā* *‘maftūḥa* w miejscu *tā* *‘marbūṭa*, prawdopodobnie interferencja z języka tureckiego i/lub perskiego, w których jest obecna tego rodzaju niestandardowa ortografia.

⁴⁴ Błędny zapis dwóch liter *alif*.

⁴⁵ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

⁴⁶ Brak litery *alif* po literze *‘ayn*, prawidłowo: *āl-* *‘aliyyi*.

⁴⁷ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

⁴⁸ W zapisie jest tu obecna litera *alif*, prawdopodobnie w wyniku wzorowania się na rodzajniku określonym *al-*, który zazwyczaj poprzedza imiona (w gramatyce arabskiej części mowy dzieli się na imiona, czasowniki i części niesamodzielne). Pierwsze dwie litery przypominają właśnie ów rodzajnik, litera *alif* została dodana, a litera *bā* wydłużona do wysokości *alif*, co sprawia, że nabrała kształt litery *lām*, ale jest zaopatrzona w diakryty (kropkę pod spodem), charakterystyczny dla litery *bā*.

⁴⁹ Brak litery *yā* w wygłosie, prawidłowy zapis: *innī*.

⁵⁰ Błędna notacja znaku *hamza* na podpórcie w postaci litery *yā* zamiast litery *alif*.

⁵¹ Brakuje frazy *bi-ismika*.

⁵² Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

⁵³ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

⁵⁴ Przeniesienie wyrazu do następnego wersu, nie jest stosowane w języku arabskim, interferencja z łacinki.

o Boże wznoszę do Ciebie moje prośby [wzywając Cię] Twym imieniem Nieskończony, Naj-
20: *laḏī⁵⁵ wa-bi-ismika l⁵⁶-rāfi ‘i l⁵⁷-ḥayyi⁵⁸*

wyższy i Twym imieniem Wywyższający Wiecznie Żywy

21: *āl-lāhi ta ‘ālā⁵⁹ wa-a⁶⁰l-lāhu la-qasamun law*

Boga Najwyższego a Bóg to przysięga

22: *ya ‘limūna ḥasbī āl-lāhu*

żeby chcieli wiedzieć wystarczy mi Bóg

23: *lā ilāha illā huwa ni ‘ma l⁶¹-wakīli ni ‘ma*

nie ma boga jak tylko On to Wspaniały Poręczyciel Wspaniały

24: *l⁶²-mawlā wa-ni ‘ma āl-naṣīri ġufrānu⁶³*

Pan Wspaniały Pomocnik twoim

25: *ka ġufrānuka rabbāna⁶⁴ wa-* [niejasne]

wybaczeniem twoim wybaczeniem jest nasz Pan a [niejasne]

[brak fragmentu tekstu]

26: 5 [tekst słowiański]

5 piąta planeta

27: *⁶⁵bi-smi āl-lāhi ār-raḥmāni ār-raḥīmi*

w imię Boga Miłosiernego Litościwego

28: *a ‘ūḏu bi⁶⁶-kalimati⁶⁷ āl-lāhi min*

uciekam się do słów Boga od

29: *kulli šay ‘in⁶⁸ wa-hāmīhi wa-l⁶⁹ min*

wszystkiego [powinno być: szatana] i jego przywódcy i mam od niego

30: [ostatni wers zdefektowany z uwagi na zagięcie przy złożeniu w pakiecik]

31: *la-yuzliqūnaka bi-abṣarihīm⁷⁰*

gotowi są wyrzucić cię swoimi spojrzeniami

⁵⁵ Błędny zapis całego wyrazu, prawidłowo: *āl-‘āliyyi*.

⁵⁶ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

⁵⁷ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

⁵⁸ Błędny zapis litery *nūn* w miejscu litery *yā* ‘ wynikający z niewłaściwych znaków diakrytycznych (jedna kropka nad literą zamiast dwóch kropek pod literą).

⁵⁹ Litera *tā* ‘ pozbawiona znaków diakrytycznych (dwóch kropek nad literą).

⁶⁰ Błędny zapis dwóch liter *alif*.

⁶¹ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

⁶² Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

⁶³ Przeniesienie wyrazu do następnego wersu, nie jest stosowane w języku arabskim, interferencja z łączniki.

⁶⁴ Brak litery *alif* w wygłosie, prawidłowo: *rabbānā*.

⁶⁵ W zapisie jest tu obecna litera *alif*, prawdopodobnie w wyniku wzorowania się na rodzajniku określonym *al-*, który zazwyczaj poprzedza imiona (w gramatyce arabskiej części mowy dzieli się na imiona, czasowniki i części niesamodzielne). Pierwsze dwie litery przypominają właśnie ów rodzajnik, litera *alif* została dodana, a litera *bā* ‘ wydłużona do wysokości *alif*, co sprawia, że nabrała kształt litery *lām*, ale jest zaopatrzona w diakryty (kropkę pod spodem), charakterystyczny dla litery *bā* ‘.

⁶⁶ Błędny zapis litery *bā* ‘, brak znaku diakrytycznego (kropki pod literą).

⁶⁷ Błędny zapis litery *tā* ‘ *maftūḥa* w miejscu *tā* ‘ *marbūṭa*, prawdopodobnie interferencja z języka tureckiego i/ lub perskiego, w których jest obecna tego rodzaju niestandardowa ortografia.

⁶⁸ Błędny zapis litery *sīn* w miejscu litery *šin* wynikający z braku znaków diakrytycznych (trzech kropek nad literą) oraz znaku *hamza* na podpórce w postaci litery *yā* ‘ w miejscu *hamzy* wolnostojącej (bez podpórki) po literze *yā* ‘. Litera *yā* ‘ pozbawiona znaków diakrytycznych (dwóch kropek pod literą). Ta fraza zwykle ma postać: *min kulli šayṭānin*.

⁶⁹ Litera *yā* ‘ pozbawiona znaków diakrytycznych (dwóch kropek pod literą).

⁷⁰ Błędny zapis długich i krótkich samogłosek, prawidłowo: *abṣārihim*.

32: *lammā sami* ⁷¹ *ā* ⁷² *ḏ* ⁷³ *ḏākra* *wa-yaqū* ⁷⁴
 kiedy słyszą napomnienie mó-
 33: *lūna wa-mā huwa illā ḏikrun* ⁷⁵
 wiąż ⁷⁶ lecz to nie co innego jak tylko przypomnienie
 34: *li-l- ‘ālamīna wa-nunazzi* ⁷⁷ *min* ⁷⁸ *qur* ⁷⁹
 dla światów ⁸⁰ my zsyłamy poprzez Ko-
 35: *āni* ⁸¹ *mā huwa šifā ‘un wa-raḥmatun* ⁸²
 ran to co jest uzdrowieniem i miłosierdziem
 36: *la-hu li-l-mu ‘minīna wa* ⁸³ *yazīdu* ⁸⁴ *ḏ* ⁸⁵
 dla wiernych a niespra-
 37: *limīna illā ḥasāra* ⁸⁶ *wa-lā ḥawla wa*
 wiedliwym powiększa on tylko stratę ⁸⁷ nie ma siły i
 38: ⁸⁸ *quwwata* ⁸⁹ *illā bi-ā* ⁹⁰ *āl-lāhi* ⁹¹ *‘aliyyi* ⁹² *ḏ* ⁹³ *ażīmi*
 potęgi jak tylko w Bogu Najwyższym Nieskończonym
 39: 6 [tekst słowiański]
 6 szósta planeta
 40: *qul huwa* ⁹⁴ *lāhu* ⁹⁵ *ḏ* ⁹⁶ *lā ilāha i* ⁹⁷
 powiedz On jest Bogiem nie ma boga jak
 41: *llā huwa* ⁹⁸ *maliku* ⁹⁹ *quddūsū* ¹⁰⁰ *ḏ* ¹⁰¹ *salīmu* ¹⁰²
 tylko On Król Przenajświętszy Pokój

⁷¹ Brak liter *wāw* i *alif* w wygłosie (a w konsekwencji 3 os. l. poj. zamiast 3 os. l. mn.), prawidłowo: *sami ‘ū*.

⁷² Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āḏ*.

⁷³ Błędny zapis litery *alif*, prawidłowo: *āḏ-ḏakra*.

⁷⁴ Przeniesienie wyrazu do następnego wersu, nie jest stosowane w języku arabskim, interferencja z łacinki.

⁷⁵ Błędny zapis litery *dāl* w miejscu litery *dāl* wynikający z braku znaku diakrytycznego (kropki nad literą).

⁷⁶ Wersy 31–33 (gotowi ... przypomnienie) to fragment ajatu 51 sury LXVIII „Pióro”.

⁷⁷ Brak litery *lām* w wygłosie, prawidłowo: *nunazzilu*.

⁷⁸ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl*.

⁷⁹ Przeniesienie wyrazu do następnego wersu, nie jest stosowane w języku arabskim, interferencja z łacinki.

⁸⁰ Wersy 33–34 (lecz ... światów) to ajat 52 sury LXVIII „Pióro”.

⁸¹ Brak znaku *madda* nad literą *alif*, prawidłowo: *āl-qur ‘āni*.

⁸² Błędny zapis litery *tā ‘maftūḥa* w miejscu *tā ‘marbūṭa*, prawdopodobnie interferencja z języka tureckiego i/ lub perskiego, w których jest obecna tego rodzaju niestandardowa ortografia.

⁸³ Brak słowa *lā*, prawidłowo: *wa-lā*.

⁸⁴ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āḏ*.

⁸⁵ Przeniesienie wyrazu do następnego wersu, nie jest stosowane w języku arabskim, interferencja z łacinki.

⁸⁶ Błędny zapis litery *ḥā ‘* w miejscu *ḥā ‘* i brak w wygłosie litery *alif* opatrzonej znakiem *tanwīn fatḥa*, prawidłowo: *ḥasāran*.

⁸⁷ Wersy 34–37 (my ... stratę) to ajat 82 sury XVII „Podróż nocna”.

⁸⁸ Brak słowa *lā*.

⁸⁹ Błędny zapis litery *tā ‘maftūḥa* w miejscu *tā ‘marbūṭa*, prawdopodobnie interferencja z języka tureckiego i/ lub perskiego, w których jest obecna tego rodzaju niestandardowa ortografia.

⁹⁰ Błędny zapis dwóch liter *alif*.

⁹¹ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl*.

⁹² Brak litery *alif* po literze *‘ayn*, prawidłowo: *āl-‘aliyyi*.

⁹³ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl*.

⁹⁴ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl*.

⁹⁵ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl*.

⁹⁶ Błędny zapis litery *dāl* w miejscu litery *dāl* wynikający z braku znaku diakrytycznego (kropki nad literą).

⁹⁷ Przeniesienie wyrazu do następnego wersu, nie jest stosowane w języku arabskim, interferencja z łacinki.

⁹⁸ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl*.

⁹⁹ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl*.

¹⁰⁰ Błędny zapis litery *wāw* w wygłosie, prawidłowo: *āl-quddūsū*. Brak znaków diakrytycznych (dwóch kropek) nad literą *qāf*.

¹⁰¹ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl*.

¹⁰² Błędny zapis całego wyrazu, prawidłowo: *ās-salāmu*.

42: l¹⁰³-mu 'minā¹⁰⁴ l¹⁰⁵-muhayminu l¹⁰⁶- 'āzīzu
Dający Bezpieczeństwo Obrońca Wszechmocny
43: l¹⁰⁷-ḡabaru¹⁰⁸ l¹⁰⁹-mutakabbiru wa-subḥāna l¹¹⁰-lāhi
Niepokonany Przewyższający chwała niech będzie Bogu¹¹¹
44: l¹¹²-bārīki¹¹³ l¹¹⁴-muṣawwiri lahu lā¹¹⁵-samāwā¹¹⁶
Stwórcy Kształtującemu Wszystko do niego należą niebio-
45: tu wa-lā¹¹⁷- 'arḍu wa-huwa l¹¹⁸- 'azīzu
sa i ziemia On jest Wszechmocny
46: l¹¹⁹-ḥakīmu l¹²⁰-baṣīru wa-lā ḥawla wa-lā
Mądry¹²¹ Wszystkowidzący nie ma siły i
47: quwwata¹²² illā bi-a¹²³ āl-lāhi l¹²⁴- 'aliyyi¹²⁵ l¹²⁶-zīmi
potęgi jak tylko w Bogu Najwyższym Nieskończonym
48: 7 [tekst słowiański]
7 siódma planeta
49: bi-smi āl-lāhi ār-raḥmāni ār-raḥīmi
w imię Boga Miłosiernego Litościwego
50: allāhumma innī as'aluka¹²⁷ l¹²⁸- 'azīzu
o Boże wznoszę do Ciebie moje prośby Wszechmocny
51: l¹²⁹-qadīru wa-l¹³⁰-maliku
Potężny Władco
[brak fragmentu tekstu]
52: l¹³¹-lā ilā ḥadīn¹³² wa-mā ya ḡibuhu
który do kogoś i nie podoba mu się

¹⁰³ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

¹⁰⁴ Błędny zapis całego wyrazu, prawidłowo: *āl-mu 'minu*.

¹⁰⁵ Brak rodzajnika określonego *āl-*.

¹⁰⁶ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*. Błędny zapis litery *alif* po literze 'ayn.

¹⁰⁷ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

¹⁰⁸ Brak litery *alif* po literze *bā'* i znaku *šadda* nad nią (podwojenie spółgłoski), prawidłowo: *l-ḡabbāru*.

¹⁰⁹ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

¹¹⁰ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

¹¹¹ Wersy 40–43 (on ... Bogu) to fragment ajatu 23 sury LIX „Zebranie”.

¹¹² Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

¹¹³ Błędny zapis litery *kāf* w miejscu litery *hamza* na podpórce w postaci litery *yā'* w wygłosie, prawidłowo: *āl-bārī'*.

¹¹⁴ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

¹¹⁵ Błędny zapis rodzajnika określonego *āl-*.

¹¹⁶ Przeniesienie wyrazu do następnego wersu, nie jest stosowane w języku arabskim, interferencja z łączki.

¹¹⁷ Błędny zapis słowa *lā* w miejscu rodzajnika określonego *āl-*.

¹¹⁸ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

¹¹⁹ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

¹²⁰ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

¹²¹ Wersy 42–44 (Twórca ... Mądry) to fragment ajatu 24 sury LIX „Zebranie”.

¹²² Błędny zapis litery *tā' maftūḥa* w miejscu *tā' marbūṭa*, prawdopodobnie interferencja z języka tureckiego i/ lub perskiego, w których jest obecna tego rodzaju niestandardowa ortografia.

¹²³ Błędny zapis dwóch liter *alif*.

¹²⁴ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

¹²⁵ Brak litery *alif* po literze 'ayn, prawidłowo: *āl-'āliyyi*.

¹²⁶ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

¹²⁷ Błędny zapis znaku *hamza* na podpórce w postaci litery *yā'* zamiast litery *alif*.

¹²⁸ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

¹²⁹ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

¹³⁰ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

¹³¹ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

¹³² Brak litery *alif* w nagłosie, prawidłowo: *aḥadīn*.

53: [tekst nieczytelny] *bi-iḏni*¹³³ *āl-lāhi*
 [tekst nieczytelny] za pozwoleniem Boga
 54: *ta 'ālā 'azza wa-ḥalla*¹³⁴ *lā āl-lāha*¹³⁵ *illā huwa*
 Najwyższy Wszechmocny Majestatyczny nie ma boga jak tylko On
 55: *laysa ka-miṭlihi šay'un*¹³⁶ *wa*¹³⁷ *l¹³⁸-arḏi*
 nic nie jest do Niego podobne ani na ziemi
 56: *wa-lā fī s¹³⁹-samā 'i wa-huwa s¹⁴⁰-sami 'u*^{141 142-} *'alīmu*
 ani w niebiosach On jest Wszystkosłyszący Wszechwiedzący
 57: *l¹⁴³-baṣīru*¹⁴⁴ *wa-lā ḥawla wa-lā quwwata*¹⁴⁵
 Wszystkowidzący nie ma siły i potęgi
 58: *illā bi-a*¹⁴⁶ *āl-lāhi*¹⁴⁷⁻ *'aliyyi*^{148 149-} *'aẓīmi*
 jak tylko w Bogu Najwyższym Nieskończonym
 59: 8 [tekst słowiański]
 8 ósma planeta
 60: *¹⁵⁰bi-smi āl-lāhi ār-raḥmāni ār-raḥīmi*
 w imię Boga Miłosiernego Litościwego
 61: *qulnā yā pā*¹⁵¹ *nru kūnī*¹⁵² *barda*¹⁵³ *wa-salā*¹⁵⁴
 powiedzieliśmy o ogniu bądź chłodem i poko-
 62: *ma*¹⁵⁵ *'ala*¹⁵⁶ *ibrahīm*¹⁵⁷ *wa-arada*¹⁵⁸ *bihi*
 jem dla Abrahama oni chcieli

¹³³ Błędny zapis litery *dāl* w miejscu litery *ḏāl* wynikający z braku znaku diakrytycznego (kropki nad literą), prawidłowo: *bi-iḏni*.

¹³⁴ Błędny zapis litery *ḥā'* w miejscu litery *ḡīm* wynikający z braku znaków diakrytycznych (kropki pod literą), prawidłowo: *ḡalla*.

¹³⁵ Błędny zapis dwóch liter *lām*, prawidłowo: *ilāha*.

¹³⁶ Błędny zapis znaku *hamza* na podpórce w postaci litery *yā'* zamiast *hamzy* bez podpórki.

¹³⁷ Błędny zapis słowa *wa* w miejscu *fī*.

¹³⁸ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

¹³⁹ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *ās-*.

¹⁴⁰ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *ās-*.

¹⁴¹ Brak litery *yā'* po literze *mīm*, prawidłowo: *as-samī'u*.

¹⁴² Brak rodzajnika określonego *l-*.

¹⁴³ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

¹⁴⁴ Brak litery *yā'* po literze *ṣād*, prawidłowo: *āl-baṣīru*.

¹⁴⁵ Błędny zapis litery *tā' maftūḥa* w miejscu *tā' marbūṭa*, prawdopodobnie interferencja z języka tureckiego i/lub perskiego, w których obecna jest tego rodzaju niestandardowa ortografia.

¹⁴⁶ Błędny zapis dwóch liter *alif*.

¹⁴⁷ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

¹⁴⁸ Brak litery *alif* po literze *'ayn*, prawidłowo: *āl-'aliyyi*.

¹⁴⁹ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

¹⁵⁰ W zapisie jest tu obecna litera *alif*, prawdopodobnie w wyniku wzorowania się na rodzajniku określonym *al-*, który zazwyczaj poprzedza imiona (w gramatyce arabskiej części mowy dzieli się na imiona, czasowniki i niesamodzielne). Pierwsze dwie litery przypominają właśnie ów rodzajnik, litera *alif* została dodana, a litera *bā'* wydłużona do wysokości *alif*, co sprawia, że nabrała kształt litery *lām*, ale jest zaopatrzona w diakryt (kropkę pod spodem), charakterystyczny dla litery *bā'*.

¹⁵¹ Słowo błędne, zbędne.

¹⁵² Brak znaków diakrytycznych dla liter *nūn* (kropka nad literą) oraz *yā'* (dwie kropki pod literą).

¹⁵³ Brak znaku *tanwīn fatḥa* i litery *alif* w wygłosie, prawidłowo: *bardan*.

¹⁵⁴ Przeniesienie wyrazu do następnego wersu, nie jest stosowane w języku arabskim, interferencja z łacinki.

¹⁵⁵ Brak znaku *tanwīn fatḥa* i litery *alif* w wygłosie, prawidłowo: *salāman*.

¹⁵⁶ Brak litery *alif maqṣūra* w wygłosie, prawidłowo: *'alā*.

¹⁵⁷ Brak litery *alif* po literze *rā'*, prawidłowo: *ibrahīm*.

¹⁵⁸ Błędny zapis długich i krótkich samogłosek, prawidłowo: *wa-arādū*.

63: *kaydan*¹⁵⁹ *fa-ḥa 'alnā minhā ḥrī*¹⁶⁰
 przygotować jakiś podstęp lecz my uczyniliśmy ich najbardziej stratnymi¹⁶¹
 64: *bi-smi āl-lāhi ā*¹⁶² *-qadīri*¹⁶³ *wa-bi-aqqi*
 w imię Boga Wszechmocnego i prawdy
 65: *¹⁶⁴nbiy 'ika āl-lāhu wa-qul ḡā'a* *¹⁶⁵ḥaqq*¹⁶⁶
 Twoich proroków Bóg i powiedz przyszła prawda
 66: *u wa-raḥaqa*¹⁶⁷ *¹⁶⁸l¹⁶⁸-bāṭilu kāna ru*¹⁶⁹
 i zniknął fałsz zaprawdę fałsz musi zniknąć¹⁷⁰
 67: *hukan wa-nunazzilu min l*¹⁷¹ *-qurāni*¹⁷²
 my zsyłamy poprzez Koran
 68: *mā huwa šifā 'un wa-raḥmatun*¹⁷³ *li-l-mu*¹⁷⁴
 to co jest uzdrowieniem i miłosierdziem dla wier-
 69: *minīna wa-lā yazīdu* *¹⁷⁵z¹⁷⁵-zālimīna illā*
 nych a niesprawiedliwym powiększa on tylko
 70: 9 [tekst słowiański] *ḥasāra*¹⁷⁶
 9 dziewiąta planeta stratę¹⁷⁷
 71: *¹⁷⁸bi-smi āl-lāhi ār-raḥmāni ār-raḥīmi*
 w imię Boga Miłosiernego Litościwego
 72: *āl-lāhu al-ḥamdu li-l-lāhi* *¹⁷⁹l¹⁷⁹-laḍī*
 Bóg chwala Bogu, który
 73: *ḥalaqa*¹⁸⁰ *¹⁸¹s¹⁸¹-samawāti wa-l*¹⁸² *-arḍa wa-*
 stworzył niebiosy i ziemię i

¹⁵⁹ Brak litery *alif* w wygłosie.

¹⁶⁰ Błędny zapis całej frazy, prawidłowo: *wa-ḡa 'alnāhum āl-aḥsarīna*.

¹⁶¹ Wersy 61–63 to ajaty 69–70 sury XXI „Prorocy”.

¹⁶² Brak litery *lām* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

¹⁶³ Brak znaków diakrytycznych (dwóch kropek) nad literą *qāf*.

¹⁶⁴ Brak litery *alif* w nagłosie, prawidłowo: *anbiyā 'ika*.

¹⁶⁵ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

¹⁶⁶ Przeniesienie wyrazu do następnego wersu, nie jest stosowane w języku arabskim, interferencja z łączki.

¹⁶⁷ Błędny zapis litery *rā'* w miejscu litery *zā'* wynikający z braku znaku diakrytycznego (kropki nad literą).

¹⁶⁸ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

¹⁶⁹ Błędny zapis litery *rā'* w miejscu litery *zā'* wynikający z braku znaku diakrytycznego (kropki nad literą).

Przeniesienie wyrazu do następnego wersu, nie jest stosowane w języku arabskim, interferencja z łączki.

¹⁷⁰ Wersy 65–66 (i powiedz ... zniknąć) to ajat 81 sury XVII „Podróż nocna”.

¹⁷¹ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

¹⁷² Brak znaku *madda* nad literą *alif*, prawidłowo: *āl-qur 'āni*.

¹⁷³ Błędny zapis litery *tā'* *maftūḥa* w miejscu *tā' marbūṭa*, prawdopodobnie interferencja z języka tureckiego i/ lub perskiego, w których jest obecna tego rodzaju niestandardowa ortografia.

¹⁷⁴ Przeniesienie wyrazu do następnego wersu, nie jest stosowane w języku arabskim, interferencja z łączki.

¹⁷⁵ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āz-*.

¹⁷⁶ Błędny zapis litery *ḥā'* w miejscu *ḥā'* i brak w wygłosie litery *alif* opatrzonej znakiem *tanwīn fatḥa*, prawidłowo: *ḥasāran*.

¹⁷⁷ Wersy 67–70 to ajat 82 sury XVII „Podróż nocna”.

¹⁷⁸ W zapisie jest tu obecna litera *alif*, prawdopodobnie w wyniku wzorowania się na rodzajniku określonym *al-*, który zazwyczaj poprzedza imiona (w gramatyce arabskiej części mowy dzieli się na imiona, czasowniki i części niesamodzielne). Pierwsze dwie litery przypominają właśnie ów rodzajnik, litera *alif* została dodana, a litera *bā'* wydłużona do wysokości *alif*, co sprawia, że nabrała kształt litery *lām*, ale jest zaopatrzona w diakryty (kropkę pod spodem), charakterystyczny dla litery *bā'*.

¹⁷⁹ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

¹⁸⁰ Błędny zapis litery *ḥā'* w miejscu litery *ḥā'*.

¹⁸¹ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *ās-*.

¹⁸² Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

74: *ğā ‘alā¹⁸³ li-alimīna¹⁸⁴ wa-n¹⁸⁵-nū¹⁸⁶ a-lam āl-lāhu*
 uczynił [powinno być: ciemności] i światło¹⁸⁷ czyż Bóg
 75: *lā ilāha illā huwa lā¹⁸⁸ l¹⁸⁹-qayyumu wa-ā¹⁹⁰-¹⁹¹*
 nie ma boga jak tylko On Wiecznie Żywy Samoistny O-
 76: *tawabu¹⁹² a¹⁹³lā ilāha yā āl-lāhu yā ‘azīzu*
 panowany nie ma boga o Boże o Wszechmocny
 77: *wa-lā ḥawla wa-lā quwwata¹⁹⁴ illā bi-a¹⁹⁵*
 nie ma siły i potęgi jak tylko w
 78: *āl-lāhi l¹⁹⁶- ‘aliyyi¹⁹⁷ l¹⁹⁸- ‘aẓīmi*
 Bogu Najwyższym Nieskończonym
 79: 10 [tekst słowiański]
 10 dziesiąta planeta
 80: *āl-lāhu lā ilāha illā huwa l¹⁹⁹-ḥayyu l²⁰⁰-qayyu²⁰¹*
 Bóg nie ma boga jak tylko On Wiecznie Żywy Samo-
 81: *mu l²⁰²-maliku l²⁰³-quddusū²⁰⁴ ṣahida l²⁰⁵-lāhu*
 istny Władca Najświętszy zaświadcza Bóg
 82: *annahu lā ilāha illā huwa²⁰⁶ l²⁰⁷-mala ‘ikatu²⁰⁸ wa-* [brak fragmentu tekstu]
 iż nie ma boga jak tylko On i aniołowie i ludzie posiadający
 83: *āl- ‘ilmi qā ‘iman bi-āl-qisṭi*
 wiedzę utrzymując ze słusznością
 84: *lā ilāha illā āl- ‘azīzu āl-ḥakīmu inna*
 nie ma boga jak tylko Wszechmocny Mądry²⁰⁹ zaprawdę

¹⁸³ Błędny zapis litery *alif* w wygłosie.

¹⁸⁴ Błędny zapis całego słowa, prawidłowo: *āḡ-ẓulūmāti*.

¹⁸⁵ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *ān-*.

¹⁸⁶ Brak litery *rā* w wygłosie, prawidłowo: *ān-nūra*.

¹⁸⁷ Wersy 72–74 (chwała ... światło) to aġat 1 sury VI „Trzody”.

¹⁸⁸ Błędny zapis całego słowa, prawidłowo: *āl-ḥayyu*.

¹⁸⁹ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

¹⁹⁰ Brak litery *lām* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

¹⁹¹ Przeniesienie wyrazu do następnego wersu, nie jest stosowane w języku arabskim, interferencja z łacinki.

¹⁹² Brak litery *alif* i znaku *šadda* (podwojenie spółgłoski), prawidłowo: *tawwābu*.

¹⁹³ Błędny zapis litery *alif*.

¹⁹⁴ Błędny zapis litery *tā* *maftūḥa* w miejscu *tā* *marbūṭa*, prawdopodobnie interferencja z języka tureckiego i/lub perskiego, w których jest obecna tego rodzaju niestandardowa ortografia.

¹⁹⁵ Błędny zapis litery *alif*. Przeniesienie wyrazu do następnego wersu, nie jest stosowane w języku arabskim, interferencja z łacinki.

¹⁹⁶ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

¹⁹⁷ Brak litery *alif* po literze *‘ayn*, prawidłowo: *āl-‘aliyyi*.

¹⁹⁸ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

¹⁹⁹ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

²⁰⁰ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

²⁰¹ Przeniesienie wyrazu do następnego wersu, nie jest stosowane w języku arabskim, interferencja z łacinki.

²⁰² Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

²⁰³ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

²⁰⁴ Błędny zapis litery *wāw* w wygłosie, prawidłowo: *āl-quddūsū*.

²⁰⁵ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

²⁰⁶ Brak słowa *wa*.

²⁰⁷ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

²⁰⁸ Brak litery *alif* po literze *lām*, prawidłowo: *āl-malā‘ikatu*. Błędny zapis litery *tā* *maftūḥa* w miejscu *tā* *marbūṭa*, prawdopodobnie interferencja z języka tureckiego i/lub perskiego, w których jest obecna tego rodzaju niestandardowa ortografia.

²⁰⁹ Wersy 81–84 to fragment ajatu 18 sury III „Rodzina Imrana”.

85: *āl-laḏī*²¹⁰ *‘inda āl-lāhi li-aslama*²¹¹ *wa-*
 religią prawdziwą w oczach Boga jest islam²¹²
 86: *nunazzilu min āl-qur’āni mā huwa*
 my zsyłamy poprzez Koran to co
 87: *šifā’un wa-raḥmatun li-l-mu’minīna*
 jest uzdrowieniem i miłosierdziem dla wiernych
 88: *wa-lā yazīdu āḏ-ḏālimīna illā ḥasāra*²¹³
 a niesprawiedliwym powiększa on tylko stratę²¹⁴
 89: *yā muḥammadu yā ‘azīzu wa-lā ḥaw*²¹⁵
 o Mahomecie o wszechmocny nie ma siły
 90: *la wa-lā quwwata illā bi-āl-lāhi āl-‘āliyyi*
 i potęgi jak tylko w Bogu Najwyższym
 91: *l*²¹⁶ *‘azīmi* 11 [tekst słowiański]
 Nieskończonym 11 jedenasta planeta
 92: *bi-smi āl-lāhi ār-rahmāni ār-rahīmi*
 w imię Boga Miłosiernego Litościwego
 93: *al-ḥamdu āl-lāhi*²¹⁸ *ḥalaqa*²¹⁹ *s*²²⁰ *-samawāti*
 chwała niech będzie Bogu który stworzył niebiosa
 94: *wa-l*²²¹ *-arḏa wa-ḡa’ala*²²² *ḏ*²²³ *-ḏālimīna*²²⁴
 i ziemię i uczynił ciemności
 95: *wa-n*²²⁵ *nūra tūmma*²²⁶ *l*²²⁷ *-laḏīna kafar*²²⁸
 i światło jednak ci którzy nie wie-
 96: *ū*²²⁹ *bi-rabbihim ya ‘dilūna qul*
 rzę dają swemu Panu równych powiedz
 97: *huwa l*²³⁰ *-lāhu ḡalla l*²³¹ *-laḏī ḥalaqakum*²³²
 on jest Bogiem potężnym który stworzył was

²¹⁰ Błędny zapis całego wyrazu, prawidłowo: *ād-dīna*.

²¹¹ Błędny zapis całego wyrazu, prawidłowo: *āl-islāmu*.

²¹² Wers 85 to fragment ajatu 19 sury III „Rodzina Imrana”.

²¹³ Błędny zapis litery *ḥā* w miejscu *ḥā* i brak w wygłosie litery *alif* opatrzonej znakiem *tanwīn fatḥa*, prawidłowo: *ḥasāran*.

²¹⁴ Wersy 86–88 to ajat 82 sury XVII „Podróż nocna”.

²¹⁵ Przeniesienie wyrazu do następnego wersu, nie jest stosowane w języku arabskim, interferencja z łączki.

²¹⁶ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

²¹⁷ W zapisie jest tu obecna litera *alif*, prawdopodobnie w wyniku wzorowania się na rodzajniku określonym *al-*, który zazwyczaj poprzedza imiona (w gramatyce arabskiej części mowy dzieli się na imiona, czasowniki i części niesamodzielne). Pierwsze dwie litery przypominają właśnie ów rodzajnik, litera *alif* została dodana, a litera *bā* wydłużona do wysokości *alif*, co sprawia, że nabrała kształt litery *lām*, ale jest zaopatrzona w diakryty (kropkę pod spodem), charakterystyczny dla litery *bā*.

²¹⁸ Błędny zapis litery *alif* w nagłosie, prawidłowo: *li-l-lāhi*.

²¹⁹ Błędny zapis litery *ḥā* w miejscu litery *ḥā*, brak znaków diakrytycznych (dwóch kropek) nad literą *qāf*.

²²⁰ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *ās-*.

²²¹ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

²²² Błędny zapis znaków diakrytycznych pod literą *ḡīm* (dwie kropki w miejscu jednej).

²²³ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āḏ-*.

²²⁴ Błędny zapis całego słowa, prawidłowo: *āḏ-ḏulūmāti*.

²²⁵ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *ān-*.

²²⁶ Błędny zapis litery *wāw* po literze *t*, prawidłowo: *tūmma*.

²²⁷ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

²²⁸ Przeniesienie wyrazu do następnego wersu, nie jest stosowane w języku arabskim, interferencja z łączki.

²²⁹ Brak litery *alif* w wygłosie, obowiązkowej w notacji, choć nieuwzględnianej w artykulacji.

²³⁰ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

²³¹ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

²³² Błędny zapis litery *ḥā* w miejscu litery *ḥā*.

98: *mikn*²³³ *ṭīnin ṭumma anta*²³⁴ *tamtaru*
 z gliny jednak ty powątpiewasz
 99: *wa-in maḍlā ḡalī wa-aḡl*²³⁵
 potem wyznaczył pewien termin
 100: *musamma*²³⁶ *‘indahum*²³⁷ *ṭumma anta*
 termin wyznaczony u niego jednak ty
 101: *tamtarūā*²³⁸ *na wa-qul ḥā’ a*²³⁹ *ḥaqqu*
 powątpiewacie²⁴¹ i powiedz przyszła prawda
 102: *wa-rahqa*²⁴² *ḥā’ bāṭilu inna*²⁴⁴ *ā*²⁴⁵ *huwa šifā ‘un*
 i zniknął fałsz²⁴⁶ on jest uzdrowieniem
 103: *wa-raḥmatun*²⁴⁷ *li-l-muminīna wa-lā ya*²⁴⁸
 i miłosierdziem dla wiernych a nie-
 104: *zīdu*²⁴⁹ *zlimīna illā ḥasara*²⁵⁰ *wa-lā ḥaw*²⁵¹
 sprawiedliwym powiększa on tylko stratę²⁵² nie ma siły
 105: *la wa-lā quwwata*²⁵³ *illā bi-āl-lāhi*²⁵⁴ *‘aliyyi*²⁵⁵
 i potęgi jak tylko w Bogu Najwyższym
 106: 12 [tekst słowiański]
 12 dwunasta planeta
 107: *bi-smi āl-lāhi ār-raḥmāni ār-raḥīmi*
 w imię Boga Miłosiernego Litościwego
 108: *wa-nunazzilu min*²⁵⁶ *qurāni*²⁵⁷ *mā huwa*
 a my zsyłamy poprzez Koran to co
 109: *šifā ‘un li-l-mūminīna*²⁵⁸ *wa-lā yazīdu*

²³³ Błędny, zbędny zapis litery *kāf*, prawidłowo: *min*.

²³⁴ W tym wersecie koranicznym występuje *antum* (wy), nie *anta* (ty).

²³⁵ W tym wersecie koranicznym występuje: *aḡalan wa-aḡallun*.

²³⁶ Brak litery *alif maqṣūra* w wygłosie opatrzonej znakiem *tanwīn fatḥa*, prawidłowo: *musamman*.

²³⁷ Błędny zapis litery *mīm* w wygłosie, prawidłowo: *‘indahu*.

²³⁸ Błędny, zbędny zapis litery *alif* w wygłosie.

²³⁹ Błędny zapis litery *ḥā’* w miejscu litery *ḡīm*, wynikający z braku znaku diakrytycznego (kropki pod literą), prawidłowo: *ḡā’a*.

²⁴⁰ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

²⁴¹ Wersy 93–101 (chwała ... powątpiewacie) to parafraza ajatów 1–2 sury VI „Trzody”.

²⁴² Błędny zapis litery *rā’* w miejscu litery *zā’* wynikający z braku znaku diakrytycznego (kropki nad literą), prawidłowo: *zahaqa*.

²⁴³ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

²⁴⁴ Brak fragmentu wersetu koranicznego.

²⁴⁵ Brak litery *mīm* przed literą *alif*, prawidłowo: *mā*.

²⁴⁶ Wersy 101–102 (i powiedz ... fałsz) to fragment ajatu 81 sury XVII „Podróż nocna”.

²⁴⁷ Błędny zapis litery *tā’* *maftūḥa* w miejscu *tā’* *marbūṭa*, prawdopodobnie interferencja z języka tureckiego i/ lub perskiego, w których jest obecna tego rodzaju niestandardowa ortografia.

²⁴⁸ Przeniesienie wyrazu do następnego wersu, nie jest stosowane w języku arabskim, interferencja z łacinki.

²⁴⁹ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āz-*.

²⁵⁰ Błędny zapis litery *ḥā’* w miejscu litery *ḥā’*, brak litery *alif* po literze *sīn* oraz brak litery *alif* opatrzonej znakiem *tanwīn fatḥa* w wygłosie, prawidłowo: *ḥasāran*.

²⁵¹ Przeniesienie wyrazu do następnego wersu, nie jest stosowane w języku arabskim, interferencja z łacinki.

²⁵² Wersy 102–104 (on ... stratę) to ajat 82 sury XVII „Podróż nocna”.

²⁵³ Błędny zapis litery *tā’* *maftūḥa* w miejscu *tā’* *marbūṭa*, prawdopodobnie interferencja z języka tureckiego i/ lub perskiego, w których jest obecna tego rodzaju niestandardowa ortografia.

²⁵⁴ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

²⁵⁵ Brak litery *alif* po literze *‘ayn*, prawidłowo: *āl-‘aliyyi*.

²⁵⁶ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

²⁵⁷ Brak znaku *madda* nad literą *alif*, prawidłowo: *āl-qur‘āni*. Brak znaków diakrytycznych (dwóch kropek) nad literą *qāf*.

²⁵⁸ Brak znaku *hamza* na podporęce w postaci litery *wāw*, prawidłowo: *li-l-mu‘minīna*.

jest uzdrowieniem dla wiernych

110: *ilm n²⁵⁹ illā ḥasāra²⁶⁰ wa-in yakādu²⁶¹*

a niesprawiedliwym powiększa on tylko stratę²⁶² zaprawdę

111: *l²⁶³-ladīna²⁶⁴ kafara²⁶⁵ la-yuzliqūnaka²⁶⁶ bi-a²⁶⁷*

ci którzy nie wierzą gotowi są wyrzucić cię swoimi spoj-

112: *bṣarihīm²⁶⁸ lammā sami 'a²⁶⁹ q²⁷⁰-dikra*

rzeniami kiedy słyszą napomnienie

113: *wa-yaqūlūna²⁷¹ annahu maḥnūnun²⁷²*

mówią zaprawdę on jest opętany²⁷³

114: *wa-mā huwa illā dikrun*

lecz to nie co innego jak tylko przypomnienie

115: *z-ḡalimīna²⁷⁴ bi-smi l²⁷⁵-lāhi maryam*

dla światów²⁷⁶ w imię Boga Maria

116: *qawmuhā hum [niejasne] lā ḥawla²⁷⁷ lā*

jej naród to [niejasne] nie ma siły nie ma

117: *sawfa lā burhana²⁷⁸ lahu fa-innamā ḥisā²⁷⁹*

nie będzie żadnego dowodu jak tylko ich rach-

118: *buhu wa-lā ḥawla wa-lā quwwāta²⁸⁰ illā bi-āl-lāhi*

nek²⁸¹ nie ma siły i potęgi jak tylko w Bogu

119: *l²⁸²- 'āliyyi²⁸³ l²⁸⁴- 'āzīmi²⁸⁵*

Najwyższym Nieskończonym

²⁵⁹ Błędny zapis całego wyrazu, prawidłowo: *ḡz-ḡalimīna*.

²⁶⁰ Błędny zapis litery *ḥā'* w miejscu litery *ḥā'*, brak litery *alif* opatrzonej znakiem *tanwīn fatḥa* w wygłosie, prawidłowo: *ḥasāran*.

²⁶¹ Brak litery *alif* po literze *kāf*, prawidłowo: *yakādu*.

²⁶² Wersy 108–110 (my ... stratę) to ajat 82 sury XVII „Podróż nocna”.

²⁶³ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

²⁶⁴ Błędny zapis litery *dāl* w miejscu litery *dāl* wynikający z braku znaku diakrytycznego (kropki) nad literą.

²⁶⁵ Brak liter *wāw* i *alif* w wygłosie, a w konsekwencji 3 os. l. poj. w miejscu 3 os. l. mn., prawidłowo: *kafara*.

²⁶⁶ Brak znaków diakrytycznych (dwóch kropek) nad literą *qāf*.

²⁶⁷ Przeniesienie wyrazu do następnego wersu, nie jest stosowane w języku arabskim, interferencja z łacinki.

²⁶⁸ Błędny zapis samogłosek długich i krótkich, prawidłowo: *abṣārihim*.

²⁶⁹ Brak liter *wāw* i *alif* w wygłosie, a w konsekwencji 3 os. l. poj. w miejscu 3 os. l. mn., prawidłowo: *sami 'ū*.

²⁷⁰ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *qāf-*.

²⁷¹ Brak znaków diakrytycznych (dwóch kropek) nad literą *qāf*.

²⁷² Błędny zapis litery *ḥā'* w miejscu litery *ḡim* wynikający z braku znaku diakrytycznego (kropki) pod literą, prawidłowo: *maḥnūnun*.

²⁷³ Wersy 110–113 (zaprawdę ... napomnienie) to część ajatu 51 sury LXVIII „Pióro”.

²⁷⁴ Błędny zapis całego wyrazu, prawidłowo: *li-l- 'ālamīna*.

²⁷⁵ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

²⁷⁶ Wersy 114–115 (lecz ... światów) to ajat 52 sury LXVIII „Pióro”.

²⁷⁷ Błędny, zbędny zapis litery *'ayn*.

²⁷⁸ Brak litery *alif* po literze *ḥā'*, prawidłowo: *burhāna*.

²⁷⁹ Przeniesienie wyrazu do następnego wersu, nie jest stosowane w języku arabskim, interferencja z łacinki.

²⁸⁰ Błędny zapis litery *alif* po literze *wāw*, prawidłowo: *quwwata*. Błędny zapis litery *tā'* *maftūḥa* w miejscu *tā'* *marbūṭa*, prawdopodobnie interferencja z języka tureckiego i/lub perskiego, w których jest obecna tego rodzaju niestandardowa ortografia.

²⁸¹ Wersy 117–118 (nie mając ... rachunek) to fragment wersetu 117 sury XXIII „Wierni”.

²⁸² Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

²⁸³ Brak litery *alif* po literze *'ayn*, prawidłowo: *āl- 'āliyyi*.

²⁸⁴ Brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawidłowy zapis: *āl-*.

²⁸⁵ Błędny zapis samogłosek długich i krótkich, prawidłowo: *āl- 'āzīmi*.

120: *ḥawā*²⁸⁶ *binta*²⁸⁷ *ṣafīya*²⁸⁸
Ḥawā [Ewa] córka *Ṣafīyi* [Zofii]

Na płaszczyźnie tekstologicznej należy wskazać na zawartość badanego materiału, w przeważającej części złożoną z wersetów koranicznych bądź ich fragmentów (niekiedy zepsutych): fragment ajatu 137 sury II „Krowa” (wers 2); fragment ajatu 51 sury LXVIII „Pióro” (wersy 8–10), ajat 4 sury I „Otwierająca” (wersy 11–12), fragment ajatu 129 sury IX „Skrucha” (wersy 13–14), fragment ajatu 51 i ajat 52 sury LXVIII „Pióro” (wersy 31–34), ajat 82 sury XVII „Podróż nocna” (wersy 34–37), fragmenty ajatów 23–24 sury LIX „Zebranie” (wersy 40–44), fragment ajatu 1 sury I „Otwierająca” (40), ajaty 69–70 sury XXI „Prorocy” (wersy 61–63), ajaty 81–82 sury XVII „Podróż nocna” (wersy 65–70), ajat 1 sury VI „Trzody” (wersy 72–74), fragment ajatu 18 sury III „Rodzina Imrana” (wersy 83–84), ajat 82 sury XVII „Podróż nocna” (wersy 86–88), ajaty 1–2 sury VI „Trzody” (wersy 93–101), fragment ajatu 81 i ajat 82 sury XVII „Podróż nocna” (wersy 101–104), ajat 82 sury XVII „Podróż nocna” (wersy 108–110), fragment ajatu 51 i ajat 52 sury LXVIII „Pióro” (wersy 110–114), fragment wersetu 117 sury XXIII „Wierni” (wersy 117–118).

Modlitewno-ochronna funkcja hramotek znajduje odzwierciedlenie w warstwie stylistyczno-językowej analizowanego zabytku. I tak, formą podawczą tekstu jest monolog obzędowy, skierowany do Boga, nacechowany modalnie (woluntatywny i ekspresywny), zaś dominantą stylistyczną formuliczność na płaszczyźnie semantycznej, u podstaw której leżała frazeologia muzułmańska ukształtowana przez teksty źródłowe islamu, Koran i Tradycję. W analizowanym materiale należy wskazać następujące formuły, tj. gotowe zestawy słowne, wyrażenia, frazy, zwroty regularnie używane w tych samych kontekstach, charakterystyczne dla tekstów o religijnej proveniencji:

- basmala (ar. *basmala*) – fraza *Bi-smi ăl-lăhi ăr-raḥmăni ăr-raḥîmi* „W imię Boga Miłosiernego, Litościwego” (wersy: 7, 18, 27, 49, 60, 71, 92, 107);
- haukala (ar. *ḥawqala*) – fraza: *Lă ḥawla wa-lă quwwata illă bi-ăl-lăhi ăl-‘ăliyyi ăl-‘aẓîmi* „Nie ma siły i potęgi jak tylko w Bogu Najwyższym Nieskończonym” (wersy: 4–5, 15–16, 37–38, 46–47, 57–58, 77–78, 89–91, 104–105, 118–119);
- hamdala (ar. *ḥamdala*) – fraza *Al-ḥamdu li-l-lăhi* „Chwała niech będzie Bogu” (wersy: 72, 93);
- fraza *Subḥăn Allăh* „Chwała niech będzie Bogu” (wers: 43);
- tzw. piękne imiona Boga (poza basmalą i haukalą obecne w wersach: 2–3, 20, 23–24, 41–46, 50–51, 56–57, 64, 75–76, 80–81, 84);
- fraza charakterystyczna dla suplikacji (ar. *du ‘ă’*) *Allăhumma innī as ‘aluka* „O Boże, wznoszę do Ciebie moje prośby” (wersy: 19, 50);
- fraza obecna w wielu wersetach koranicznych i formule wyznania wiary (ar. *ṣahăda*) *Lă ilăha illă huwa* „Nie ma boga jak tylko On” (wersy: 23, 40–41, 54, 75, 80, 82).

W warstwie językowej natomiast należy wskazać następujące cechy analizowanego zabytku:

²⁸⁶ Błędny zapis, prawidłowo: *ḥawwā’u*.

²⁸⁷ Błędny zapis znaku *fatḥa* w miejscu znaku *ḍamma*, prawidłowo: *bintu*.

²⁸⁸ Wers dopisany innym charakterem pisma i innym atramentem, zwokalizowany (w przeciwieństwie do pozostałej części tekstu).

- brak litery *alif* w rodzajniku określonym, prawdopodobnie pod wpływem artykulacji²⁸⁹, np. *l-baṣīru l-ḥakīmu l-mağīdu l-‘āzīmu wa-* (prawidłowo: *āl-baṣīru āl-ḥakīmu āl-mağīdu āl-‘āzīmu wa-*, wers 3); *laḏī wa-bi-ismika l-rāfi‘i l-ḥayyi* (prawidłowo: *laḏī wa-bi-ismika āl-rāfi‘i āl-ḥayyi*, wers 20), jednak zawsze jest on obecny we frazie *bi-smi āl-lāhi ār-raḥmāni ār-raḥīmi* (wersy: 7, 18, 27, 49, 60, 71, 92, 107);
- błędny zapis słowa *lā* („nie”) w miejscu rodzajnika określonego *āl-*, pod wpływem konwersji liter *alif* i *lām*, np. *l-bāriki l-muṣawwiri lahu lā-samāwā* (prawidłowo: *āl-samāwā*, wers 44); *tu wa-lā-‘arḑu wa-huwa l-azīzu* (prawidłowo: *wa-āl-‘arḑu*, wers 45);
- obecność w nagłosie *bi-smi* zbędnej litery *alif* (we frazie *bi-smi āl-lāhi ār-raḥmāni ār-raḥīmi*), prawdopodobnie w wyniku wzorowania się na rodzajniku określonym *al-*, który zazwyczaj poprzedza imiona²⁹⁰. Pierwsze dwie litery przypominają właśnie ów rodzajnik, litera *alif* jest dodana, zaś litera *bā* wydłużona do wysokości *alif*, co sprawia, że nabiera kształtu litery *lām*, ale jest zaopatrzona w znak diakrytyczny (kropkę pod spodem), charakterystyczny dla litery *bā*’ (wersy: 7, 18, 27, 49, 60, 71, 92, 107);
- brak zapisu długiej samogłoski *ā* w części leksemów, podobnie jak dzieje się to w autentycznych materiałach arabskojęzycznych, przy czym w tekstach zwokalizowanych, np. *Koranach* rękopiśmiennych, jest ona oznaczana w postaci znaku wokalizacyjnego, tzw. krótkiego alifu, np. *bi-smi āl-lāhi ār-raḥmāni ār-raḥīmi* (wersy: 7, 18, 27, 49, 60, 71, 92, 107);
- mieszanie zapisu długich i krótkich samogłosek, np. *wa-in yakadu l-ladīna kafa* (prawidłowo: *yakādu*, wers 8); *ra la-yuzliqūnaka bi-abṣarihim* (prawidłowo: *bi-abṣārihim*, wers 9); *l-baṣīru l-ḥakīmu l-mağīdu l-‘āzīmu wa-* (prawidłowo *l-baṣīru*, wers 3);
- brak liter *wāw* i *alif* w wygłosie (a w konsekwencji 3 os. l. poj. zamiast 3 os. l. mn.), które nie są uwzględniane w artykulacji, ale obligatoryjne w notacji, np. *lammā sami ‘a aḏ-dikra* (prawidłowo: *sami ‘ū*, wers 10);
- brak znaku *tanwīn fatḥa* i litery *alif* w wygłosie, nieuwzględnianych w artykulacji, ale obligatoryjnych w notacji w accusativie imion (z wyjątkiem tych zakończonych na literę *tā’ marbūṭa*), np. *qulnā yā pā nāru kūnī barda wa-salā* (prawidłowo: *bardan*, wers 61); *ma ‘ala ibrahīm wa-arada bihi* (prawidłowo: *man*, wers 62); *wa-lā yazīdu āḏ-ḏālimīna illā ḥasāra* (prawidłowo: *ḥasāran*, wers 88);
- wymienny zapis liter *tā’ marbūṭa* i *tā’ maftūḥa* w wygłosie, mimo wyraźnej zasady określającej stosowanie tej pierwszej w odniesieniu do l. poj. i tej drugiej w odniesieniu do l. mn., prawdopodobnie interferencja z języka tureckiego i/lub perskiego, w których jest obecna tego rodzaju niestandardowa ortografia, np. *lā ḥawla wa-lā quwwata illā bi-aāl-lāhi* (wers 4); *a ‘ūḏu bi-kalimati āl-lāhi min* (wers 28); *āni mā huwa šifā’un wa-raḥmatun* (wers 35);

²⁸⁹ W rodzajniku określonym litera *alif* stanowi podpórkę dla znaku *hamza*, ten jednak często ulega elizji, natomiast litera *lām* jest poddana procesowi asymilacji regresywnej polegającej na upodobnieniu się jej w wymowie do następnego dźwięku (zawsze dzieje się to w wypadku rodzajnika określonego *al-* poprzedzającego tzw. literę słoneczną: *tā’*, *tā’*, *dāl*, *dāl*, *rā’*, *zā’*, *sin*, *šin*, *ṣād*, *ḏād*, *tā’*, *zā’*, *lām*, *nūn*).

²⁹⁰ W gramatyce arabskiej części mowy dzieli się na imiona, czasowniki i części niesamodzielne.

- błędna notacja znaku hamza, który jest zapisywany samodzielnie lub na podpórce w postaci liter *alif*, *yā* lub *wāw*, np. *allāhumma inna as'aluka l-'aẓīmi l-* (*hamza* na podpórce w postaci litery *yā* zamiast litery *alif*, wers 19); *laysa ka-miṭlihi ṣay'un wa l-ardi* (*hamza* na podpórce w postaci litery *yā* zamiast *hamzy* bez podpórki, wers 55);
- błędny zapis (mieszanie, pomijanie) znaków wokalizacyjnych (w postaci kropek zapisywanych nad bądź pod literą i służących rozróżnianiu fonemów), np. *illā huwa rabbu l-'arsi l-'aẓīmi* (błędny zapis litery *šin* w miejscu litery *šin* wynikający z braku znaków diakrytycznych: trzech kropek nad literą, prawidłowo: *l-'arši*, błędny zapis litery *ṭā* w miejscu litery *ẓā* wynikający z braku znaku diakrytycznego: kropki nad literą, prawidłowo: *l-'aẓīmi*, wers 14); *ladī wa-bi-ismika l-rāfi'i l-ḥanni* (błędny zapis litery *nūn* w miejscu litery *yā* wynikający z niewłaściwych znaków diakrytycznych: jedna kropka nad literą zamiast dwóch kropek pod literą, prawidłowo: *l-ḥayyi*, wers 20); *lūna wa-mā huwa illā dīkrun* (błędny zapis litery *dāl* w miejscu litery *dāl* wynikający z braku znaku diakrytycznego: kropki nad literą, prawidłowo: *dīkrun*, wers 33);
- pomijanie w zapisie pojedynczych liter bądź ich ciągów, np. *fa-sakfīkahum āl-lāhu wa-huwa s-samī'u l-'alīmu* (prawidłowo: *fa-sayakfīkahum*, wers 2); *ka na 'budu wa-yyāka nasa 'īnu wa-in* (prawidłowo: *nasta 'īnu*, wers 12); *li-l-'ālamīna wa-nunazzi min l-qur* (prawidłowo: *wa-nunazzilu*, wers 34);
- błędny zapis całych słów, np. *ḡa 'alā li-ṭalimīna wa-n-nū a-lam āl-lāhu* (prawidłowo: *āḡ-ṣulūmāti*, wers 74); *lā ilāha illā huwa lā l-qayyumu wa-ā-* (prawidłowo: *āl-ḥayyu*, wers 75);
- błędny zapis pełnych fraz, np. *kaydan fa-ḥa 'alnā minhā ḥrī* (prawidłowo: *wa-ḡa 'alnāhum āl-aḥsarīna*, wers 63);
- przeniesienie wyrazu do kolejnego wersu, które nie ma zastosowania w języku arabskim (interferencja z łacinki), np. *āl-'alamīna iyyā / ka na 'budu wa-yyāka nasa 'īnu wa-in* (wersy 11–12); *l-mawlā wa-ni 'ma āl-naṣīri ḡufrānu / ka ḡufrānuka rabbāna wa-* (wersy 24–25); *li-l-'ālamīna wa-nunazzi min l-qur / āni mā huwa ṣifā'un wa-raḥmatun* (wersy 34–35).

Ani warstwa językowa, ani zawartość treściowa zabytku nie dostarczają wskazówek chronologizujących, nie pozwalają także na określenie pochodzenia tekstów obecnych w manuskrypcie, bowiem charakter modlitewny determinuje charakterystyczne cechy stylu – formuliczność i schematyzm, a co za tym idzie brak zróżnicowania treściowego rękopiśmiennych ksiąg tego rodzaju powstających w różnym czasie i na różnych obszarach. Trudność w datowaniu i umiejscowieniu w przestrzeni geograficznej zawartości treściowej analizowanej hramotki pogłębia dodatkowo język – klasyczna arabszczyzna – ustabilizowana już w pierwszych wiekach islamu i funkcjonująca w jednakowej formie na obszarze całego świata muzułmańskiego²⁹¹.

Co ciekawe, obecność fraz z kolejnymi cyframi (arabskimi) i jedynym w zawartości zabytku leksemem słowiańskim, *planet* („planeta”), porządkujących treść pozwala na ka-

²⁹¹ Szerzej na temat rozwoju arabszczyzny i arabskiej sytuacji językowej zob. M. Lewicka, *System arabskiej notacji i transliteracji*, [w:] Cz. Łapicz, J. Kulwicka-Kamińska, *Tefsir Tatarów Wielkiego Księstwa Litewskiego. Teoria i praktyka badawcza*, Toruń 2015, s. 101–137, http://www.tefsir.umk.pl/pliki/Tefsir_Tatarow_WKL.pdf.

tegoryzację tekstu jako dualarów planetnych²⁹². Te zaś są ściśle związane z praktykami magicznymi Tatarów WKL²⁹³, proveniencji zarówno bliskowschodniej (tureckiej i arabskiej), jak i chrześcijańskiej, wynikającymi z wierzeń w złośliwe duchy, dżiny²⁹⁴ i fiereje²⁹⁵, przed których działaniem mają chronić różnego rodzaju zaklęcia i określone czynności zalecane przez tzw. fałdziejów i siufkaczy. Ich szczegółowy opis zawierają obecne przede wszystkim w chamailach teksty prognostyczne charakteryzujące praktyki wróżbiarskie, tzw. fały²⁹⁶, oparte na rozmaitych metodach mantycznych, w tym wrózeniu z tekstu koranicznego („fał alkuranowy”), zachowań zwierząt, np. kruków („fał krukowy”), liter alfabetu („fał abdzedo- wy”, „fał alifowy”) czy wreszcie z gwiazd („fał siedmio- i dwunastoplanetny”)²⁹⁷.

U podstaw tych ostatnich, związanych z astrologią, legło przekonanie, że każdy człowiek rodzi się pod konkretną planetą, która rządzi jego losami i do której przynależy także określony fierej wyrządzający mu szkody i wywołujący jego choroby²⁹⁸. Tych można było uniknąć, nie zbliżając się do złego ducha bez mających ochronne moce daławarów, zaś leczyć je należało odpowiednimi środkami z wykorzystaniem zawartych w fałach informacji wskazujących planety, którym są podporządkowani ludzie i fiereje, siły i zwyczaje tych ostatnich oraz powodowane przez nie dolegliwości, wreszcie działania lecznicze umożliwiające uwolnienie się od tych schorzeń. Dualary planetne miały zatem pełnić funkcje dwójakiego rodzaju, z jednej strony pozwalały ludziom zdrowym ustrzec się przed działaniem związanych z nimi fierejów, z drugiej natomiast zapewniały uzdrowienie tym, którzy ulegli ich złej mocy i szkodliwym działaniom.

Do metod magiczno-leczniczych uwalniających od owych szkód należało składanie ofiar ze zwierząt i noszenie na szyi zapisanych ich krwią daławarów, odczytywanie modlitw i dmuchanie na chorego, picie wody z zanurzoną w niej odpowiednią formułą modlitewną bądź obmywanie nią ciała chorego, palenie zawierającego magiczne formuły talizmanu i „okurzanie” nim chorego, zakopywanie w miejscach przebywania złych duchów kartek z określonymi modlitwami, a także noszenie na plecach, przywiązywanie do prawej lub lewej ręki karteczek z formułami magicznymi pisanymi w alfabecie arabskim²⁹⁹.

²⁹² Dualary (tur. *dualar*) – „modlitwy” (M. M. Dziekan, *Magia i tradycje ludowe Tatarów polsko-litewskich*, [w:] A. Drozd, M. M. Dziekan, T. Majda, op. cit., s. 46; H. Jankowski, Cz. Łapicz, *Klucz do raju. Księga Tatarów litewsko-polskich z XVII wieku*, Warszawa 2000, s. 79; I. Radziszewska, *Praktyki magiczne w chamailach Tatarów Wielkiego Księstwa Litewskiego*, [w:] *Tatarzy Wielkiego Księstwa Litewskiego w historii, języku i kulturze*, red. J. Kulwicka-Kamińska, Cz. Łapicz, Toruń 2013, s. 241; S. Szachno-Romanowicz, *Planetne dualary Tatarów polskich*, „Rocznik Tatarski” 1997, t. IV, s. 12; A. Woronowicz, *Szczątki językowe Tatarów litewskich*, „Rocznik Tatarski” 1935, t. II, s. 64). Jak podaje Szachno-Romanowicz, przymiotnik „planetne” nie jest używany w tym kontekście w sposób właściwy: „[...] powinno być raczej zodiakalne, gdyż mianem planet określane są znaki konstelacji Zodiaku, planety [zaś] nazywane są gwiazdami, a do nich dołączono również słońce i księżyc” (op. cit., s. 12).

²⁹³ Wokół praktyk magicznych Tatarów WKL zob. M. Aleksandrowicz, *Legends, znachorstwo, wróżby i gusła ludu muzulmańskiego w Polsce*, „Rocznik Tatarski” 1935, t. II; S. Kryczyński, *Tatarzy litewscy. Próba monografii historyczno-etnicznej*, „Rocznik Tatarski” 1938, t. III; M. M. Dziekan, op. cit., s. 44–47; I. Radziszewska, op. cit., s. 231–251).

²⁹⁴ Dżinn (ar. *ǧinn*) – „demon”, „duch dobry lub zły” (H. Jankowski, Cz. Łapicz, op. cit., s. 196; J. Kulwicka-Kamińska, op. cit., s. 50–51; S. Kryczyński, op. cit., s. 281; I. Radziszewska, op. cit., s. 242; W. P. Turek, *Słownik zapożyczeń pochodzenia arabskiego w polszczyźnie*, Kraków 2001, s. 185; A. Woronowicz, op. cit., s. 356–357).

²⁹⁵ Fierej (ar. *fariyy*) – „zły duch” (M. M. Dziekan, op. cit., s. 45; H. Jankowski, Cz. Łapicz, op. cit., s. 135; J. Kulwicka-Kamińska, op. cit., s. 54; S. Kryczyński, op. cit., s. 281; I. Radziszewska, op. cit., s. 241; A. Woronowicz, op. cit., s. 358).

²⁹⁶ Fał (ar. i tur. *faʿl*) – „wróżba”, „omen”, „przepowiedanie”, „wrózenie” (M. M. Dziekan, op. cit., s. 45; J. Kulwicka-Kamińska, op. cit., s. 53; I. Radziszewska, op. cit., s. 231; W. P. Turek, op. cit., s. 190; A. Woronowicz, op. cit., s. 357).

²⁹⁷ M. Aleksandrowicz, op. cit., s. 372; S. Kryczyński, op. cit., s. 288; M. M. Dziekan, op. cit., s. 45–46.

²⁹⁸ Kategoryzacja planet i przynależnych im fierejów zob. S. Szachno-Romanowicz, op. cit., s. 15–21, M. M. Dziekan, op. cit., s. 46.

²⁹⁹ Szerzej na ten temat zob. S. Szachno-Romanowicz, op. cit.; M. M. dziekan, op. cit.

Treść dualarów planetnych, tj. fałowych modlitw o mocy ochronnej i leczniczej, które należało nosić przy sobie, by ustrzec się przed szkodliwym działaniem złych duchów bądź uwolnić od wywołanych przez nie schorzeń, nie była ściśle ustalona, zawarte w prognostykach informacje nie zawierały bowiem nazw owych modlitw i formuł. I tak, mogły to być tzw. talsimy³⁰⁰ w postaci kombinacji arabskich liter i pionowych kresek, zdań bądź ciągów wyrazowych, wreszcie określonych wersetów koranicznych.

Jak podaje Szachno-Romanowicz, na zawartość dualarów planetnych, niejednolitych w treści i układzie, składa się „kilka lub kilkanaście członów, bardzo często logicznie ze sobą niepowiązanych”³⁰¹, co wyraźnie widać w analizowanym przez autorkę zabytku, „niektóre z tych członów występują w większej ilości dualarów, inne rzadziej, jeszcze inne bardzo rzadko”³⁰². Wymienia tu następujące elementy: basmala, słowo Allāh, imiona i przymioty Allāha, imiona proroków arabskich i hebrajskich, aniołów i archaniołów, kalifów prawowiernych, nazwy świętych Ksiąg, cytaty z Koranu, haukala, pieczęć Mahometa, zaklęcia, tajemnicze litery Koranu, kombinacje cyfr, liter, kresek pionowych i znaków o nierozpoznanym brzmieniu. Niewielka ich część jest obecna w opisywanym tutaj materiale badawczym, jednak należy zwrócić uwagę na fakt, iż zabytek nie przetrwał do naszych czasów w całości, brak pierwszego oraz trzech środkowych fragmentów (brak – 1 – 2 – 3 – brak – 4 – 5 – 6 – 7 – brak – 8 – brak – 9 – 10), co wpływa na niemożność identyfikacji pełnej jego zawartości. Badanie i opis zachowanych fragmentów legły u podstaw potwierdzenia kategoryzacji tekstu, tj. sklasyfikowania go jako dualaru planetnego oraz dokonania identyfikacji i przekładu modlitw ochronnych dla 12 planet, pozwalających – zgodnie z wierzeniami Tatarów – ustrzec się przynależnym im ludziom przed złym wpływem i szkodliwym działaniem towarzyszących im fierejów.

Bibliografia

- Aleksandrowicz Mustafa, *Legends, znachorstwo, wróżby i gusła ludu muzułmańskiego w Polsce*, „Rocznik Tatarski” 1935, t. II.
- Drozd Andrzej, *O twórczości literackiej Tatarów w dobie staropolskiej*, [w:] *Tatarzy w Europie i na świecie. Materiały z ogólnopolskiej sesji naukowej, Poznań 10–11 grudnia 1994*, maszynopis referatu.
- Drozd Andrzej, *Piśmiennictwo Tatarów polsko-litewskich (XVI–XX w.). Zarys problematyki* [w:] Andrzej Drozd, Marek M. Dziekan, Tadeusz Majda, *Katalog Zabytków Tatarskich. Piśmiennictwo i muhiry Tatarów polsko-litewskich*, Warszawa: Res Publica Multiethnica, 2000.
- Drozd Andrzej, Dziekan Marek M., Majda Tadeusz, *Katalog Zabytków Tatarskich. Piśmiennictwo i muhiry Tatarów polsko-litewskich*, Warszawa: Res Publica Multiethnica, 2000.
- Dziekan Marek M., *Chcąc znać i wiedzieć, jak ciągnąć fał alkuranowy w „Chamaile Aleksandrowicza”*, [w:] *Tatarzy Wielkiego Księstwa Litewskiego w historii, języku i kulturze*, red. J. Kulwicka-Kamińska, Cz. Łapicz, Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, 2013.

³⁰⁰ Talsim (ar. *ṭīlsam*) – „talizman” (J. Kulwicka-Kamińska, op. cit., s. 109; I. Radziszewska, op. cit., s. 244; W. P. Turek, op. cit., s. 388; A. Woronowicz, op. cit., s. 365).

³⁰¹ S. Szachno-Romanowicz, op. cit., s. 23.

³⁰² Ibidem.

- Dziekan Marek M., *Czas święty i czas świecki w chamaile Aleksandrowicza: godziny i dni niechsiowe*, [w:] *Orientas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos Visuomenės Tradicijoje: Totoriai ir Karaimai / Orient in the Social Tradition of the Grand Duchy of Lithuania: Tatars and Karaims / Orient w tradycji społeczeństwa Wielkiego Księstwa Litewskiego: Tatarzy i Karaimi / Ориент в общественной традиции Великого княжества Литовского: татары и караимы*, red. T. Bairašauskaitė, G. Miškinienė; H. Kobeckaitė, Vilnius: Vilniaus Universiteto Leidykla, 2008.
- Dziekan Marek M., *Magia i tradycje ludowe Tatarów polsko litewskich*, [w:] Andrzej Drozd, Marek M. Dziekan, Tadeusz Majda, *Katalog Zabytków Tatarskich. Piśmiennictwo i muhiry Tatarów polsko-litewskich*, Warszawa: Res Publica Multiethnica, 2000.
- Jankowski Henryk, Łapicz Czesław, *Klucz do raj. Księga Tatarów litewsko-polskich z XVIII wieku*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog, 2000.
- Koran, z arabskiego przełożył i komentarzem opatrzył Józef Bielawski, Warszawa: PIW, 1986.
- Kryczyński Stanisław, *Tatarzy litewscy. Próba monografii historyczno-etnograficznej*, Warszawa: Wydanie Rady Centralnej Związku Kulturalno-Oświatowego Tatarów Rzeczypospolitej Polskiej, 1938 / Gdańsk 2000.
- Lesisz Lucyna, *Kolekcja szczególnej troski – tatariana w zbiorach Muzeum Historycznego, „Rocznik Białostocki” 2014, t. XIX*.
- Lesisz Lucyna, *Tatariana w zbiorach Muzeum Historycznego w Białymstoku* [w:] *Polska egzotyka w polskich muzeach. Materiały w konferencji zorganizowanej przez Centrum Kultury Romów w Tarnowie i Muzeum Okręgowe w Tarnowie*, red. A. Bartosz, Tarnów: Muzeum Okręgowe w Tarnowie: Komitet Opieki nad Zabytkami Kultury Żydowskiej, 2000.
- Lesisz Lucyna, Radłowska K., *Daławary, nuski, hramotki – tatarskie talizmany pisane i ich współczesne kontynuacje na przykładzie zbiorów Muzeum Podlaskiego w Białymstoku i zbiorów rodzinnych*, „Rocznik Tatarów Polskich” 1997, nr IV.
- Lewicka Magdalena, *Arabic linguistic layer of the writings of the Tatars of the Grand Duchy of Lithuania as exemplified by Tafsir of Alytus*, [w:] *Traditional Orient, Modern Orient. Literary Studies*, red. A. Bednarczyk, M. Kubarek, M. Szatkowski, Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK, 2015.
- Lewicka M., *Dua khatmi al-Quran in Tafsir of Alytus (1723) one of the oldest manuscript of the Tatars of Grand Duchy of Lithuania*, [w:] Redzaudin Ghazali, Mohamad Rofian Ismail, CW Shamsul Bahri CW Ahmad, *2nd International Conference on Arabic Studies & Islamic Civilization 2016*, Kuala Lumpur: WorldConferences, 2016.
- Lewicka Magdalena, *Identyfikacja i analiza tekstologiczno-filologiczna arabskiej warstwy językowej s. 478–485 Tefsiru z Olity (1723 r.)*, [w:] *Estetyczne aspekty literatury polskich, białoruskich i litewskich Tatarów (XVI–XXI w.)*, red. G. Czerwiński, A. Konopacki, „Colloquia Orientalia Bialostocensia”, nr 14, seria 4, Białystok: Książnica Podlaska, 2015.
- Lewicka Magdalena, *Kitabistics a new direction of the islam studies in Poland (the literature of polish-lithuanian tatars)*, [w:] R. Ghazali, M. R. Ismail, CW Sh. Bahri CW Ahmad, *2nd International Conference on Arabic Studies & Islamic Civilization 2015*, Kuala Lumpur: WorldConferences, 2015.
- Lewicka Magdalena, *Między literaturą i sztuką – zabytki piśmiennictwa Tatarów Wielkiego Księstwa Litewskiego*, [w:] *The Art of the Islamic World and the Artistic Relationships Between Poland and Islamic Countries*, red. J. Malinowski et al., Warszawa 2016 [w druku].
- Lewicka Magdalena, *Piśmiennictwo Tatarów Wielkiego Księstwa Litewskiego jako trwałe element dziedzictwa kulturowego i nośnik tożsamości społeczności tatarskiej na ziemiach Rzeczypospolitej*, [w:] *Tatarzy w Polsce po 1945 r. Muzułmańska tożsamość wobec asymilacji*, red. P. Krzyżanowski, A. A. Miśkiewicz, B. Orłowska, Gorzów Wielkopolski 2016 [w druku].

- Lewicka Magdalena, *The literature of the Tatars of the Grand Duchy of Lithuania – characteristics of the Tatar writings and areas of research*, „Journal of Language and Cultural Education” 2016, No. 4 (1).
- Lewicka Magdalena, *Z badań nad piśmiennictwem Tatarów polsko-litewskich. Arabska warstwa językowa Tefsiru z Olity (1723)*, [w:] *W kręgu zagadnień świata arabskiego*, red. A. Abbas, A. Maśko, Poznań: UAM. Zakład Graficzny, 2015.
- Radziszewska Iwona, *Praktyki magiczne w chamailach Tatarów Wielkiego Księstwa Litewskiego (na podstawie tzw. fału Sulejmana)*, [w:] *Tatarzy Wielkiego Księstwa Litewskiego w historii, języku i kulturze*, red. J. Kulwicka-Kamińska, Cz. Łapicz, Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, 2013.
- Radziszewska Iwona, *Chamaile jako typ piśmiennictwa religijnego muzułmanów Wielkiego Księstwa Litewskiego (na podstawie słowiańskiej warstwy językowej)*, niepublikowana praca doktorska, Toruń 2010 (komputeropis).
- Synkova Irina, *Magiczne teksty w rękopisach Tatarów WKL*, [w:] *Tatarzy Wielkiego Księstwa Litewskiego w historii, języku i kulturze*, red. J. Kulwicka-Kamińska, Cz. Łapicz, Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, 2013.
- Szachno-Romanowicz Stanisław, *Planetne dualary Tatarów polskich (tatarskie teksty magiczno-ochronne w chamaile Aleksandrowicza)*, „Rocznik Tatarów Polskich” 1997, t. IV.
- Turek Wacław Przemysław, *Słownik zapożyczeń pochodzenia arabskiego w polszczyźnie*, Kraków: Universitas, 2001.
- Woronowicz Ali, *Szczątki językowe Tatarów litewskich*, „Rocznik Tatarski” 1935, t. II.

Muhir ze zbiorów Muzeum Podlaskiego w Białymstoku (MBH/1114). Fot. Katarzyna Besztak